

Turinys

1 /	SUNKUS GYVENIMAS	8
2 /	PIRMIEJI ŽINGSNIAI KLYSTKELIAIS	25
3 /	KALĖJIMŲ SENBUVIS DŽONIS	30
4 /	MEDŽIOJAMAS	41
5 /	KALĖJIMO ADVOKATAS	49
6 /	TARNAUTI KARALIUI IR ŠALIAI	58
7 /	ŽALIOJI BERETĖ	66
8 /	Į DOROS KELIĄ PER VĒLU	97
9 /	VĒL BĒGLYS	104
10 /	MERGINA VARDU LILY	110
11 /	BĒGLYS REKORDININKAS	118
12 /	ĮDOMUMO DĖLEI – ĮSILAUŽIMAS Į KALĖJIMĄ	124
13 /	RŪSTUS TEISINGUMAS	132
14 /	KEISTAS NAKTINIS NUOTYKIS KARFINE	156
15 /	LAISVĖJE	161
16 /	TARP DRAUGŲ	170
17 /	KNYGŲ DEGINIMAS	177
18 /	MEILĖS LAIŠKAI	184
19 /	PABAIGOS PRADŽIA	188
20 /	ŽAIDIMAS BAIGTAS	192
	PRIEDAI	206
	RODYKLĖ	209

© Herald and Times Group

Kiekvienas žmogus turi svajonę, ir aš saviškę išpildžiau jau seniai. Branginu seifų plėšiko amatą. Vaikystėje mano kojos pasuko šunkeliais ir aš iš jų nepasitraukiau. Kiekvienam mūsų skirta vieta, aš savąją radau. Nors ir keista, esu patenkintas. Mano kauliukas išmestas ir kelio atgal nėra.

John Ramensky, Barlinio kalėjimas, 1951-ieji

SUNKUS GYVENIMAS

Sunki vaikystė sunkiame Glenboigo mieste, šiaurės Lanarkšyre. O vėliau pačiame sunkiausiame sunkaus mieste – Glazgo – Gorbalso rajone. Žmogaus, vėliau išgarsėjusio kaip Džentelmenas Džonis Ramenskis¹ (*Gentle Johnny Ramensky*), saga prasidėjo 1905 metais Lanarkšyro anglių ir molio kasyklose, plieno liejyklose bei plytų fabrikuose (konfliktuojant vietiniams škotams ir emigrantams iš Rytų Europos) ir baigėsi tiktai po abiejų pasaulinių karų 1972 metais. Tarp abiejų datų Ramenskis nugyveno pakilimų ir nuosmukių kupiną ir neabejotinai kino filmų vertą gyvenimą.

Ramenskis, be abejo, buvo sudėtinga asmenybė. Viena jo dalis norėjo sėslaus gyvenimo, kita troško nuotykių, tad visą gyvenimą jo viduje vyko kova tarp šių prieštaringų troškimų. Beje, Džonį mėgo ir nusikaltėlių pasaulis, ir netgi valdžios žmonės. Jis pasirinko seifų plėšiko amatą ir, kai nusikaltėliams prireikdavo išplėsti seifą, žinoma, buvo autoritetingiausias tos profesijos žmogus. Dėl žygių taikos ir karo metais jis tapo garbiausiu savo srities profesionalu šalyje, daug kam – net liaudies didvyriu ir podraug rakštimi teisėsaugai. Kaip Ramenskiui teko įsitikinti, nusikaltėlis, kurio veidas mirga laikraščiuose, tampa

¹ Šis vardas knygoje kartojamas dažnai, todėl skaitytojų patogumui pasirinkta tokia rašybos forma, nors kiti asmenvardžiai, net ir lietuvių kilmės žmonių, paliekami tokios formos, kokia buvo jų gyvenamoje aplinkoje. (Leid. past.)

pasmerktas nuolat atsidurti kalėjime. Bet taip susiformavo jo asmenybė.

Vis dėlto nėra abejonių – Ramenskis mėgavosi šlove. Juk, šiaip ar taip, kilęs iš vargingos Rytų Europos imigrantų šeimos², iškentęs skurdą ir per vargus susikūręs vardą, nors tokio gal ne kiekvienas būtų geidęs. Už nusikaltimus jis nemaža metų praleido įkalintas, tačiau tarp šių ilgų laiko atkarpų pasitaikė apstu trumpų nuotykingų ir jaudinančių interliudijų, per kurias ir pagarsėjo. Apie jį sužinojo ir dėl nuostabių, meistriškų pabėgimų iš kalėjimo, kuriuos, ypač paskutiniaisiais metais, sekė žiniasklaida. O komandos tarnyba per karą iškėlė jį aukščiau kitų, įrašė istorijon jo vardą kaip legendą, nors ir painią, netobulą.

Ramenskio istorija prasideda Glenboige, vaikystės mieste. Šis laikotarpis suformavo berniuką ir suteikė jam vyriškio užuomazgų. Jis gimė apsuptas skurdo nepritekliaus, tad gana greitai susiviliojo pagundomis nusikaltėlių pasaulyje pelnyti lengvų pinigų... ir galbūt palengvinti didžiulį šeimos skurdą prastos reputacijos Gorbalse³ XX amžiaus pradžioje. Jaunystėje jį slėgė nemenka protėvių našta bei rasistinės patyčios, nes supo ne tokia politiškai korektiška aplinka negu šiais laikais. Šeimos šaknys – tolimoje Rytų Europoje, Lietuvoje, ir iš jo dažnai tyčiotasi, buvo vadintas Lenku ar Ateiviu.

Ramenskis įgijo ir savotišką Robino Hudo etiketę, dažnai pasitelktą aštresnių bulvarinių leidinių, tačiau tai ne visai tikslu. Be abejo, jis turėjo šio tokio panašumo į šervudiškį Robiną. Džonis veikė tada, kai netgi baisiausiuose Glazgo lūšnynuose laikytasi tam tikro nusikaltėlių etiketo. Senutėms negrėsė smūgis per pakaušį dėl skurdaus pirkinų krepšelio, nešamo iš vietinės parduotuvės. Pagrindiniu plėšikų taikiniu dažnai

² Abu jo tėvai buvo lietuviai. (Leid. past.)

³ Škotijos sostinės Glazgo rajonas. (Leid. past.)

būdavo apsidraudę verslininkai, o ne paprasti žmonės. Na, o jei jau tokiu taikiniu tapdavo kieno nors būstas, dažniausiai priklausė kokiam prekijui, gyvenančiam turtuolių priemiestyje, o ne sunkiai plūšančiam ir nuomojamame butelyje besiglaudžiančiam laivų statyklos darbininkui. Galima sakyti, Džonis buvo senosios mokyklos nusikaltėlis.

Verta priminti: verslininkų, o ne gyvenamųjų būstų plėšimas nelaikytas visiškai nepagrįstu. Juk dažnas vagis pasakys, jog kur kas racionaliau plėšti gerai apsidraudusį verslininką: visai tikėtina, įstaigą galės apšvarinti dar sykį, kai ši iš draudimo išmokos bus sutvarkyta ir vėl suklestės!

Ramenskio istorija lygintina ne vien su Robino Hudo, bet ir su egzotiškesne ir kiek realesne prancūzų plėšiko Henri Charrière'o, kurį Holivudo filme „Papillon“ („Drugelis“) suvaidino Steve'as McQueenas. Glazgo istorikas ir romanistas Johnas Burrowesas knygoje „Great Glasgow Stories“ („Didžiosios Glazgo istorijos“, Mainstream“, 2000) Ramenskiui dedikavo visą skyrių ir pavadino „The Peterhead Papillon“ („Piterhedo drugelis“). J. Burrowesas nurodė, jog Prancūzijos pietietis H. Charrière'as, išpopuliarėjęs sensacingu pabėgimu iš Velnio salos, garsios pataisų kolonijos Pietų Amerikos pakrantėje, gimė tik kiek vėliau negu Džonis, XX amžiaus pradžioje. Ir abu mirė sulaukę šešiasdešimt septynerių, taip pat keletą mėnesių skirtumu. Abu po penkis kartus pabėgo iš kalėjimo ir abu stengėsi įamžinti nuotykius kalėjimo bloknoutuose. Bet H. Charrière'ui rašyti vis dėlto sekėsi labiau negu Džoniui.

Drugelis dienos šviesą išvydo malonioje Ardešo saulėkaitoje. Džonis gimė kur kas niūresniame ir atšiauresniame Glenboige. Bet 1905 m. šiame Lanarkšyro miestelyje verslas vis dėlto šiek tiek bruzdėjo ir teikė galimybių užsidirbti. Dabar vietovė dvelkia nuolankiu apleistumu – miestelio klestėjimo dienos seniai praėjusios. Ore tarsi tvyro geresnių laikų atbalsiai. Iš esmės

miestelis – tai kryžkelė su užėja ir paštu, nors ir esama tam tikrų grįžtančios gyvybės ženklų, mat aplink Farm Roudą, už užėigos, vadinamos „The Big Shop“ („Didžioji krautuvė“), statomos šiuolaikinės vilos. Keistas įstaigos, turinčios licenciją prekiauti alkoholiu, pavadinimas paaiškintinas labai paprastai ir logiškai. Kaip galima tikėtis, tokioje kadaise populiarioje aplinkoje veikė ne viena smuklė. Dabar jau uždaryta mažesnioji Glenboigo smuklė su žavingu škotišku darbo liaudies humoru vadinta „The Wee Shop“ („Sisiukas“). Netgi užėigų pavadinimai iškalbingi.

Glenboigas ne tokia vieta, kur tikėtumeisi rasti „Lapę ir skalikus“, „Šunį ir antį“ ar „Žvejo užuovėją“. Plastiką baigia išstumti medieną. Visko esmė – darbas, arba šiomis sunkiomis XXI amžiaus dienomis – nedarbas. O ankstyvais Glenboigo laikais darbo čia buvo apstu. Sunkaus darbo. Poilsis tada reiškė numelžti lažybų tarpininką arba išsimiklinti „auksinę rankelę“ mėtant monetas žaidime „Skaičius ar herbas“. Šias pramogas ir dabar galima išmėginti kur nors pramoniniuose Lanarkšyro miesteliuose. O Glenboigą Škotijos istorijoje garsina čia gimęs nepaprastas žmogus – Džonis Ramenskis.

Taigi darbo tais laikais užteko, bet ir sunkaus, ir pavojingo: veikė anglių ir molio kasyklos, taip pat visame pasaulyje pagarsėjusių plytų gamykla. Šamotinių (ugniai atsparių) plytų gamyba Glenboige pradėta 1830 m., pradininkas – puikus šio amato meistras Renfrušyro audinių balintojo sūnus Jamesas Dunnachie, tapęs plytų gamyklos bendrasavininkiu ir verslavęs kasyklose. Čia „Glenboig Union Fireclay Company“ ir jos įpėdinės „Star Works“ gaminamos plytos buvo greitai pradėtos laikyti pranašesnėmis už visas kitas, gaminamas Britanijoje, net ir už itin vertinamas Stauerbridžo ir Niukaslo plytas. Dėl ypač puikios kokybės užsakymai plaukė iš Rusijos, Kanados, Indijos, Australijos ir daugelio kitų Europos šalių. Statybos parodose, kurios rengtos įvairiose pasaulio šalyse, buvo pelnoma

medalių. Patyrusi akis dar ir dabar šiose apylinkėse kokioje nors laiko apgraužtoje sienoje gali pastebėti šių plytų. Plytos dažniausiai turėdavo įspaudą stambiomis raidėmis „Glenboig“ virš žvaigždutės, tačiau išmanantis žmogus jas nesunkiai atpažins ir be ženklų. Dėl didžiulio jų pasisekimo prastesnių plytų gamintojai ėmė naudotis vietos pašto adresu, kad ant laiškų būtų dedamas pašto spaudas „Glenboig“ ir jie galėtų bent kiek pasišildyti garsiųjų Glenboigo plytų šlovėje.

Štai čia ir gimė Jonas Ramanauckas, kuriam buvo lemta tapti Džoniu Ramenskiu, kartais dar vadintu Johnu Ramsay'umi arba Ramsey'u. Čia jis praleido jaunystės metus ir kiek vėliau su šeima parsikėlė į Gorbalso lūšnynus. Šiame miestuke Džonis ir subrendo į nepaprastą žmogų, kuriuo jam buvo lemta tapti.

Vieną šaltą sniegingą vasario popietę užsukau į „Didžiąją parduotuvę“ vildamasis šnektelėti su vienu kitu bare ieškančiu šilumos bei poilsio gėrovu. Mano nuostabai ir nusivylimui, niekas iš jaunesnių lankytojų beveik ničnieko nežinojo apie Ramenskį, garsiausią miestelio sūnų. Tačiau vėliau prie kavos puodelio vienas vietinis, jau pensininkas plytinės darbininkas Joe Dunionas, smulkutis, baltagalvis, bet tvirtų kojų žmogus, vis dėlto papasakojo matęs Džonį tame pačiame mano aplankytame bare. Per vienas „atostogas“ nuo kalėjimo po Antrojo pasaulinio karo Džonis buvo atvažiavęs į Glenboigą pasikalbėti su vietiniais bičiuliais arba su pažįstamais iš netolimo Kreignoiko (*Craigneuk*), kur gyveno daug dirbti Škotijos kasyklose atvykusių lenkų ir lietuvių. Džonis, anot Joe, vilkėjo padoriai ir netgi puošniai. Tiesą sakant, kalbėdami apie Džonį giminaičiai, kalėjimo draugai, policininkai ar pažįstamai pirmiausia pabrėžia: jis rengėsi padoriai arba net būdavo išsipustęs. Laisvėje Džonis labai rūpinosi išvaizda.

Dunionas prisimena, jog per paskutinį apsilankymą „Didžiojoje parduotuvėje“ Džonį senieji kaimynai ir buvę kasyklų bendradarbiai sutiko itin pagarbiai. Visiems tądien

bare Džonis buvo svarbus ir mylimas svečias, jau tapęs legenda. Gėrė jis nedaug, tačiau būta daug juoko ir begalė pasakojimų apie sėlinimus tamsiais stogais arba apie seifų plėšimą nacių užnugaryje. Visi norėjo su Džoniu pabendrauti, be to, Dunionas prisimena, kad jis tarp Lanarkšyro vyrų atrodė europietiška.

Joe domisi savo miestelio istorija, todėl nuvedė mane į Ašbanko gatvę 11, kur stovėjo Džonio gimtasis namas. Čia jau nebelikę autentiškų kalnakasių namų, jų eilių, kurias dar galima pamatyti kai kuriuose apleistuose Lanarkšyro kaimuose. Vietoje jų dabar tėra keli vasarnamiai, o toliau, Koutbridžo pusėje, pristatyta daugiabučių. Mudu su Joe paėjėme gatve kelis šimtus žingsnių, paskui stabtelėjome prie vieno ūkio vartų, už kurių plytėjo laukai. Matydamas šiuos neišvaizdžius metalinius vartus nelabai galėjai įsivaizduoti, jog už jų kadaise stovėjo garsi kasykla, kurioje molį kasė Džonio tėvas Wincas Ramanauckas, buvęs streiklaužys, 1897 m. lapkričio mėnesį Virbalio miestelyje, Lietuvoje, vedęs Džonio motiną Marę (Škotijoje paprastai vadintą Mere). Wincas, kaip ir šimtai kitų, buvo atsigabenti iš Rytų Europos, kad priverstų Lanarkšyro vyrus mesti streikus ir grįžti prie darbo.

Kasyklų ir gamyklos savininkai tais žiauriais laikais iš tikro elgėsi negailestingai. Netgi šiandien profsąjungų taisyklėse streiklaužystė laikoma didžia niekšybe ir, jokios abejonės, tuo laikotarpiu būta nemenko priešiško tarp atvykėlių ir vietinių škotų. Kai kurios nuoskaudos, matyt, pasąmoningai užsifiksavo ir jaunajam Ramanauckui, palikdamos randus, atsinaujinusius po daugelio metų.

Bėgo laikas ir Škotijon savo šeimoms pinigų uždirbti atkakę lenkai bei lietuviai kaip streiklaužiai sulaukdavo vis mažiau kitų darbininkų neapykantos, nes kasyklų vyrai pavojingame amate vis dėlto turi ir pagarbos vieni kitiems – po žeme triūsiantiems likimo broliams, nesvarbu, iš kur šie atkeliaavę. Tačiau anuomet dėl to net buvo praliejamas kraujas. Tad Ramanaucko šeimai, be

abejo, teko susidurti su nemenku priešišku siekiant susikurti naują gyvenimą toli nuo tėvynės, teko išmokti naują kalbą.

Absoliuti imigrantų dauguma patvirtino: asimiliacija buvo lėtas procesas. Nustatyta, kad 1914 m. Lanarkšyre įsikūrė 4 000 lietuvių. Tuo metu škotai nematė skirtumo tarp lietuvių ir lenkų, visus imigrantus vadino lenkais (*Poles*), o tai gana netaktiška – na, maždaug tas pats, jei škotus imtume vadinti anglais. Gal ir nedidelė problema, tačiau vis dėlto keistoka Škotijoje – šalyje, taip besididžiuojančioje skirtumu tarp savęs ir kaimynės pietuose.

Taip pat svarbus faktas: leiboristų partijos įkūrėjas Keiras Hardie netgi skatino ksenofobišką kampaniją prieš imigrantus, taip tik įtvirtindamas konfliktą dėl darbo vietų tarp rytų europiečių ir škotų. Kitas šio pavojingo konflikto veiksnys, jog didžiąją atvykėlių antplūdžio dalį sudarė žydai ir katalikai, ir jų gyvenimo būdas atkakliems škotų protestantams atrodė svetimas. Sakoma, dauguma žydų kūrėsi Gorbalse, o didžioji dalis katalikų Lanarkšyre, kur 1905 m. jau kunigavo lietuvis. Maždaug tuo pat metu čia atsirado ir lietuvių klubas, o kiek vėliau net ir laikraštis „Išeiivių draugas“.

Beje, intensyviausiu lenkų imigracijos Škotijon metu, pagal XX a. pabaigos ir XXI a. ES įstatymus, laikraščių kioskai netgi tokiuose nuo pramonės centro nutolusiuose kaimo regionuose kaip Kinitairas pardavinėjo iš Lenkijos atvežtus laikraščius. Na, bet tai vyko kone prieš šimtą metų.

K. Hardie ne vienas kovojo prieš Škotijon plūstančius imigrantus iš Europos. Johnas Wilsonas, unionistų kandidatas į Sent Roloką Glazge per 1900 m. rinkimus, manė, jog „šiai šaliai nedera tapti Europos elgetų sąvartynu“, ir profsąjungos su imigrantais elgėsi priešiška. Būtų įdomu pasvarstyti, kiek jausmas, kad esi nepageidaujamas atėjūnas anaip tol nesveitingame krašte, prisidėjo prie Ramenskio charakterio formavimo. Galbūt tas jausmas iš dalies lėmė jo norą vėlesniame

nusikaltėliškame gyvenime tapti atskalūnu, laisvai samdomu seifų plėšiku, pasirinkti vienišo vilko kelią, o ne priklausyti kuriai nors gaujai ar nusikaltėlių gruputei.

Panašūs pasikeitimai, kaip pavardės Ramanauckas į Ramensky arba Ramenski ir galiausiai į Ramsay, būdingi ir visam darbininkų srautui, atplūdusiam iš Rytų Europos XX a. pradžioje. Imigracijos įstaigų pareigūnai ir kasyklų viršininkai, dažnai neįstengdami išstarti sudėtingų pavardžių ir painiodamiesi, darbininkus užrašydavo iš akies. Patinka ar ne, tačiau dažnas darbininkas būdavo užrašomas kaip Willie Stewartas arba Jimmy Smithas. Pasakojama, kad vienas darbininkas, algalapyje pasirašę kaip X, vėliau tapo Josephu Ecksu.

Turbūt panašiai nutiko ir Džoniui, kai atėjo į Glenboigo pradinę mokyklą. Tikėtina, mokytojams gausėjančios lietuviškos pavardės ėmė painiotis, tad Ramanauckas tapo Ramenskiu. Tik lieka paslaptis, kodėl mokyklos vadovybė iš karto jo nepakrikštijo Ramsay'umi ar panašiai. Taip ji būtų apsaugojusi Džonį nuo daugelio vargų. Jaunystėje nečionykščio skambesio pavardė kėlė nemažai bėdų vaikinukui, gimusiam Lanarkšyre ir vėliau drąsiai kovojusiam už šalį, kurioje gimė. Ir trukdė jaustis visaverčiu škotu.

Atslūgus pirmam agresyviai priešiškamui lietuviui ir kiti žmonės iš Rytų Europos palengva pritaupo. Procesą kiek spartino ir aiškėjusios priežastys, kodėl šie ateiviai čia atsiranda: kai kurie bėgo nuo ėmimo rusų kariuomenėn, kiti buvo nuo persekiojimo besitraukiantys žydai, bet dauguma – paprasčiausi padorūs žmonės, visais įmanomais būdais siekiantys išsivaduoti iš skurdo ir dėl geresnio gyvenimo pasiryžę keliauti bet kur. Johnas Burrowesas, kelių puikių Glazgo istorijų autorius, nurodo: tuo metu, kai Vincas Ramanauckas paliko Lietuvą, šalis priminė XX a. paskutiniojo dešimtmečio Kosovą. (Beje, kitas Glazgo rašytojas Colinas McFarlane'as Džonį varžybose dėl šlovės gretina su Gorbalso atstovu Alanu Pinkertonu, irgi

buvusiu kitoje įstatymo pusėje.) Per savo seklių agentūrą jis sužinojo apie Butchą Cassidy'į ir Sundance'ą Kidą bei Jesse'io Jameso gaują. Galima išvaryti žmogų iš Gorbalso, bet Gorbalso iš žmogaus...

Galop nugalėjo škotų polinkis su likimo nuskriaustaisiais žaisti švariai ir atvykėlius iš Europos priėmė. Kitas asimiliacijos spartėjimo veiksnys – švietimo sistema. Džonis ir jo klasės draugai susilieję kultūroms tikriausiai irgi gavo abipusių pamokų.

Viskas prabėgo mano mintyse, kol drauge su J. Dunionu rymojome prie neišvaizdžių metalinių vartų ir bandėme įsivaizduoti, kaip jie galėjo atrodyti įmonės klestėjimo laikais. Pasivaideno, jog tą niūrią šaltą dieną gana aiškiai regime siluetus, prieš maždaug šimtą metų gūrinančius įkalnėn, kur kastas molis. „Kasykla buvo ne atvira, – paaiškino Joe, – įeini į šachtą ir tada ja pėdini iki pačios kasyklos.“

Už kelių šimtų metrų nuo senųjų šachtos vartų yra jaukus miško takas aplink nediduką ežerą. Ir netgi šią žvarbią, sniegingą vasario dieną mamos su vežimėliais ir vaikais, apmuturiuotais šalikais ir megztomis kepuraitėmis, suko kasdienius popietės ratus šiame nuo pramonės atlikusiame peizaže. Ar kuris nors jų pagalvoja apie vyrus, kasdien dirbusius pavojingą darbą giliai po žeme ir po šiais dabar gėlėmis apaugusiais takais kilnojusius sunkius semtuvus su moliu – žaliava garsiosioms Glenboigo plytom? Abejoju.

Nereikia didelių mokslų, kad susivoktum, kodėl molio kasyklai pasirinktas Glenboigas. Prie mūsų batų lipte lipo tirštas, purus pilkas molis, jis, atskiestas lietaus vandeniu, tekėjo ir statokos, į miestelio centrą besileidžiančios gatvės pakraščiaus. Ir jeigu gatvėje paklaustum kurio nors sodininko mėgėjo, išgirstum, jog šiose vietovėse išties puikus molis, bet sodininkystei žemė nelabai tinkama. Todėl sodininkų parduotuvėse aplink Glenboigą labai paklausios durpės. Puikios kokybės molio

šiose apylinkėse buvo tiek, kad garsios plytinės kūrėsi kone prie pat kasyklos vartų – čia pat ir žaliava, ir gatava produkcija.

Atrodė, tiesiog jauti kažin kokį šioje vietoje tebetvyrantį liūdesį. Gal todėl, kad netoli vietos, kur stovėjome su Joe, nutiko kone tragiškiausias Lanarkšyro įvykis. Nelemtoji diena išaušo 1909 m. rugpjūtį. Nors Džoniui tada buvo apie ketverius metus, jo namai stovėjo netoli kasyklos ir nelemti įvykiai dėjosi prie kiemo, todėl galima spėti, jog apie tą siaubą jis žinojo. Dėl jauno amžiaus gal ir nesuvokė viso tragedijos baisumo, bet tėvai tikrai galėjo tapti įvykio liudininkais. Wincas, žinoma, dirbo kasykloje. Nors jam pavyko išvengti nelaimės, viena aukų buvo Josephas Andersonas, gyvenęs Ašbanko gatvėje, visai netoli Ramanauckų. Ir šeimos tikriausiai gerai viena kitą pažinojo. Per avariją Glenboigo jungtinėje šamoto kompanijoje (*Glenboig Union Fireclay Company*) žuvo keturi vyrai. Šeši darbininkai padėjo sprogmėnį ir pasitraukė. Sprogimas pavyko ir vyrai grįžo į darbo vietą. Tada ant jų užgriuvo kokių 20 tonų sluoksniš. Laimė, du vyrai griūties išvengė, tačiau keturi, prislėgti molio, mirė apimti kančių. Tik po valandos pavyko pasiekti ir ištraukti pirmą lavoną.

Štai tada įvyko pats baisumas. Žinia apie griūtį bemat pasklido miestelyje ir per kelias minutes prie kasyklos vartų susirinko didžiulė minia, daugiausia moterys. Kūnai buvo nešami iš juodos šachtos tamsos į rugpjūčio šviesą ir guldomi ant žemės, o žuvusiųjų giminės ir draugai raudėjo. Vienas berniukas, atpažinęs lavoną, sušuko: „Čia mano tėtis!“, ir paplūdęs ašaromis nubėgo. Didžiumą moterų apėmė isterija. Jamesas Donnachie, plytinės bendrasavininkis, tą dieną išvykęs į Glazgą, tučtuojau grįžo į nelaimės vietą automobiliu – savo turtinės padėties įrodymu. Spaudai jis išreiškė liūdesį ir susirūpinimą, kad negalys suvokti katastrofos priežasties.

Sprogdinimas niekuo neišsiskyrė ir vyrai, prieš grįždami darbo vieton, ėmėsi įprastų atsargumo priemonių ir apžiūrėjo

skliautą. Šioje kasykloje toks pražūtingas atvejis buvo pirmas. Bet ne pirmas miestelyje – griūčių pasitaikė ne viena. Griūtys gana įprastos, netgi labai įprastos. Ypač turint galvoje Britanijos kasyklų mastus ir padėtį laikais, kai sveikata ir darbo sauga buvo tik tolima svajonė. Pelno pagunda daugumą kasyklų arba gamyklų savininkų skatino taupyti rizikuojant darbininkų gyvybėmis.

Toji tragedija nutiko netoli Ramenskių ir visa šeima gedėjo drauge su kitais glenboigiečiais, ypač tais, kurie pragyvenimui pelnėsi iš darbo po žeme. Jie geriausiai išmanė ir pavojus dirbant su sprogmenimis. Džoniui tie patys pavojais grėsė visą gyvenimą – kaip šachtininkui, kaip seifų plėšikui ir kaip komandosui.

Bet iki 1913 m., kai mirė tėvas ir šeima iš Glenboigo pasitikti sunkaus periodo išsikraustė į Gorbalsą, Džonis patyrė ir smagesnių akimirkų.

Catherine Stevenson yra energinga, bendrauti mėgstanti, drauginga pensininkė, buvusi socialinė darbuotoja. Akyse tviška gyvybingi žiburiukai ir ji puikiai mena, kaip ano amžiaus pradžioje Lanarkšyre gyveno žmonės, panašūs į Ramanauckų šeimą. Įkopusi į devintą dešimtį Catherine gimė kaip Katarina Builbidus lietuvių šeimoje Hamiltone.

Catherine jaunėlių Džonį gerai pažinojo per ryšius tarp šeimų. Jos tėvas Yuzefas buvo kepėjas, vėliau ėmėsi kalnakasybos ir iš Lietuvos per Rumuniją ir Vokietiją šiaip ne taip atvyko į Škotiją. Tokiai sunkiai ir kartais pavojingai kelionei ryždavosi tūkstančiai. Sakoma, per audrotą Šiaurės jūrą atplaukė į Litą kai kurie imigrantai manydavo patekę Amerikon! Yuzefas stojo dirbti šachtininku Lanarkšyre ir netrukus pasirūpino, kad iš tėvynės atvyktų nuotaka. Catherine mama pas jį atplaukė sulaukusi tik dvidešimties. Catherine teigimu, dabar tai laikoma sutartomis vedybomis, bet tais laikais taip buvo gana įprasta. Yuzefas gana greitai išmoko anglų kalbą, tačiau Catherine mama, penkias dešimtis metų išgyvenusi Lanarkšyre,

taip ir neišmoko. Na, bet tai nebuvo labai neįprasta. Džonio tėvai angliškai mokėjo prastai, bet jis pats šia kalba kalbėjo ir rašė normaliai.

Catherine pasakoja: moterys tais laikais lietuviškose bendruomenėse taip įsitraukdavo į šeimų ir kitų tautiečių imigrantų gyvenimus, kad laisvai kabėti angliškai tiesiog nereikėdavo – nors gana greit įgudo susikalbėti apsipirkinėdamos ir kitais kasdieniais reikalais. Ji labai gyvai piešia itin dažnus ir spalvingus vaizdus, kurie, nepaisant sunkių laikų, vis dėlto atrodo smagūs. Naujas gyvenimas Lanarkšyre, kai turi bent kiek pinigų ir nebijai milicijos ar slaptosios policijos įsiveržimo, buvo daug geresnis už gyvenimą tėvynėje. Kaip ir visi ateiviai, lietuviai stengėsi laikytis drauge, dabar galbūt sakytume – getuose, tačiau šis žodis būtų per šiurkštus tuometėse škotų kasyklose. Vyrų plūšas po žeme arba plieno liejyklose. Moterų plūšas namuose.

Catherine pasakoja: „Namus labai prižiūrėdavo. Nebūtum radęs netvarkingo lietuvių būsto. Jie nebūtinai atrodė kaip rūmai, bet būtinai švarūs. Lietuviai visad tvarkingai apsirengę; ne todėl, kad turėjo pinigų, o todėl, kad sugebėjo, pavyzdžiui, motinos mokėjo pasiūti vaikams drabužius.“

Buvo ir laikas pasilinksinti: įprastose salėse Kreignoike, Belšilyje (*Bellshill*), o kartais ir pačiame Glazge. Tokią sueigų tradiciją prisimena Catherine: „Ten susirinkdavo žmonės iš panašios aplinkos. Sudėdavo ant stalų atsineštą maistą – dabar jį pavadintume užkandžiais – juodos duonos, šaltų mėsos gaminių, kavos ir arbatos. Būtinai kur nors tolumoje grodavo akordeonistas. Vaikai žaisdavo. Dažnai jie ropinėdavo po stalais, o suaugusieji šokdavo pagal savo šalies melodijas.“

Jaunasis Ramenskis su broliais ir seserimis Agnese ir Margarete vakarais sėdėdavo namie, kai lietuviai švėsdavo nepriklausomybę ir savastį, gerokai kitokią nei triūso draugų škotų arba kitų atvykėlių. Tačiau daugumai lietuvių nuolat

kirbėjo ir noras įsilieti į naują tėvynę. Catherine priduria: „Mus visada mokė, kadangi esame lietuviai, nereikia iš kitų išsiskirti. Tačiau visada išsiskirdavome, – ir nemanykit, jog noriu pasigirti, – kaip tvarkingesni už kitus vaikus. Mama pasiūdavo drabužėlių, sijoną ir liemenę, kasos visada supintos ir dažnai net sudėtos ant galvos. Pinigų mes neturėjime, bet apie daugumą lietuvių moterų galiu pasakyti štai ką: jos buvo puikios šeimininkės, gabios viskam. Ir dažnai dukrai Katarinai Adelei sakau, jog jei nueidavai į lietuvių mišias, tai visi žmonės būdavo švarūs, susitvarkę ir jokių apsileidėlių.“

Džonis Kreigoike turėjo tetą, atsisakiusią lietuviškos pavardės ir pasivadinusią ponia Andrews. Tais tolimais laikais kokios nors atostogos buvo neįprastas dalykas, bet vadovautasi požiūriu, kad visi pasikeitimai į naudą, todėl atostogomis laikyta bet kokia permaina ir vaikus dažnai „paskolindavo“ giminaičiams. Taigi ir jaunoji Catherine dažnai nuvažiuodavo keletą kilometrų iš Hamiltono į Kreignoiką trumpų atostogų pas ponia Andrews. Catherine prisimena: „Ponia Andrews turėjo dukrą Sylviją, ji mano amžiaus. Dabar gyvena Amerikoje.“ Catherine puikiai prisimena ir Ramanauckų šeimą: „Džonio mamą prisimenu kaip šiandien. Nedidukė, apvalaina, putni moteriškė su viena ranka. Nežinau, kaip neteko kitos.“

Rankos netektis Džonio motinai ypač kliudė tvarkant namus, drabužius ir atliekant kitus ruošos darbus. (Rankos praradimas tikriausiai susijęs su tipišku atsitikimu skalbykloje, kai mašina turėjo sustoti, bet staiga įsijungė ir įtraukė moters rankovę. Tuo metu dar nebuvo tokių priemonių kaip automatiniai saugumo įtaisai.) Catherine pasakoja toliau: „Nors ponia Ramanauckas prisimenu gerai, apie Džonio tėvą – beveik nieko. Jo mama su manimi, kaip mergaite, visada bendravo maloniai. Kartais pasirodydavo ir Džonis. Labai gražus jaunuolis. Plaukai šviesūs, ramus – niekaip nepavadinsi chuliganu. Na, bet jis buvo vyresnis už Silviją ir mane.“